

הרב אליהו איזנברג

בני ברק

זהות גרממיה של אדום

1234567

1234567

תגובה לישורון יז

איתא במגילה (ו ע"א): "מאי דכתיב אל תתן ה' מאויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה, אמר יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם אל תתן לעשו הרשע תאות לבו, זממו אל תפק זו גרממיה של אדום שאלמלי הן יוצאין מחריבין כל העולם כולו".

בהגהות היעב"ץ שם הביא דברי הערוך (ערך גרממיה) שגרממיה היא אשכנז, היא גרמניה של זמננו. יש שלמדו מכאן כי העם הגרמני הוא מזרע אדום, שכן משמעות דברי הגמרא כאן "גרממיה של אדום" (כנגד דברי הגמ' יומא, ראה להלן), וסמכו בזה שמועה המיוחסת לגר"א שגרמניה היא מזרע עמלק; עיין בכל זה בהרחבה במאמרו של הרב לייזרזון, בישורון יז (עמ' תתמה) 'בדבר השמועה המיוחסת להגר"א זי"ע שגרמניה מזרע עמלק היא'. אמנם נראה לענ"ד דזה אינו, וכפי שיתבאר.

הנה חז"ל דורשים כאן את הפסוק זממו על תפק, זמם מלשון מחסום לפה, וכדברי רש"י כאן "זממו אל תפק אל תוציאנו מנחיריו. זמם כמין טבעת ברזל שנותנין בחוטמה של אנה ונמשכת בו ומתוך חוזקה אינה משתמרת כי אם בו", וכן פירש רש"י בתהילים¹ (קמ,ט) "זממו אל תפק – מחשבתו אל תצליח... ורבותינו פירשו זממו לשון רסן הזומם את פי הגמל ולשון משנה הוא". כלומר, ביקש יעקב לפני הקב"ה שלא יפיק [=יוציא] את הזמם מפיו של עשו הרשע כדי שלא יחריב עשו, היינו רומי, את כל העולם כולו. על דרשה זו הוסיפו וביארו שהזמם, כלומר המחסום בפני עשו, הוא גרממיה של אדום, ומוסיפה שם הגמרא לבאר כיצד גרממיה הנ"ל מעכבת את התפשטותה של רומי, שהיא הנקראת אדום בכ"מ בחז"ל: "ואמר רבי חמא בר חנינא תלת מאה קטירי תגא איכא בגרממיה של אדום ותלת מאה ושיתין וחמשה מרובני איכא ברומי ובכל יומא נפקי הני לאפי הני ומקטיל חד מינייהו ומיטרדי לאוקמי מלכא".

אם כן, לפי זה הקב"ה שם גבול לכוחו של עשו הרשע ע"י גרמניה שהיא המרסנת את עשו, הוא אדום היא רומי, שאלמלא כן רומי היתה יוצאת ומחריבה את העולם כולו. אכן, כידוע בקורות העיתים, במשך דורות רבים העימותים עם השבטים הגרמאניים היו נטל צבאי כבד על האימפריה הרומית. בפרט, בסוף המאה השנייה למנינם הסתיימה תקופת הזוהר של הקיסרות הרומית [המכונה Pax Romana – "השלום הרומאי"], בשורת פשיטות של שבטים גרמאניים על הגבול הצפוני, שהלכו וגברו עד התמוטטותה של הקיסרות הרומית המערבית.

1 תודתי לרב משולם זישא גרליץ מח"ס צוהר לתיבה ועו"ס על ההפניה לדברי רש"י אלה ולדברי המדרש ב"ר שיובאו להלן. ועל שהמריצני להעלות הדברים על הכתב.

הבנה זו בדברי הגמרא, שגרמניה היא הנלחמת באדום ומרסנת את כוחו, מקוימת מלשון המדרש (ב"ר עה,ט): "אל תתן ה' מאוויי רשע זממו אל תפק ירמו סלה אמר לפניו רבון העולמים אל תתן לעשו הרשע מחשבות לבו. מהו זממו אל תפק, אמר לפניו רבוננו של עולם עשה לו זמם לעשו הרשע כדי שלא תהא לו נחת רוח שלימה ומה זמם עשה לו הקדוש ברוך הוא לעשו הרשע א"ר חמא בר חנינא אלו בני ברבריא ובני גירמאניאה שאדומיים מתייראין מהם". הרי מפורש כאן להדיא שבני גרמניה הם הזמם בפיו של עשו הרשע, רומי, כדי להגביל את כוחו (שוב הראוני כעין זה בפ"ה הריא"ף על העין יעקב).

אלא שעדיין יש להבין, הלא גרממא מכונה כאן "גרממא של אדום", ואם כן לכאורה אף היא מצאצאי עשו הרשע, וכפי שנראה גם מלשון רש"י שכתב "גרממא – שם מלכות והיא מאדום". כיצד אם כן מהווה גרמניה זמם בפני עשו הרשע כשהיא עצמה מבני בניו, וכיצד ניתן לומר על הגרמנים ש"אדומיים מתייראין מהם" כשהם עצמם אדומיים.

זאת ועוד, כבר הקשה המהרש"א במגילה שם מדברי הגמרא (יומא י ע"א) "בני יפת גומר ומגוג ומדי ויון ותובל ומשך ותירס. גומר זה גרממא". ומבואר שגרממא היא מבני יפת. ותירץ המהרש"א תרי גרממא הוו, וגרממא המדובר בה ביומא אינה "גרממא של אדום". אך הגר"א ביומא שם (וכ"ה בפירושו לנגעים ב,א) כתב להדיא שגרממא מבני יפת היא היא אשכנז שלנו, וכן בערוך הנ"ל מבואר שהן ביומא והן במגילה הכוונה היא לאותה מדינה, והדברים מתאימים לתרגום יחזקאל (לח,ו) על הפסוק "גומר וכל אגפיה בית תוגרמה ירכתי צפון", שתרגם "מדינת גרממא סייפי ציפונא", היינו גרמניה שהיא מבני יפת היא היא זו השוכנת בירכתי צפון.

לכן נראה שאין כוונת הגמרא לומר שהעם הגרמני הם צאצאי אדום, אלא לציין לאיזה חבל ארץ המכוון כאן – מאז כבש יוליוס קיסר את הארצות שמעבר לנהר הריין היו אזורים אלה מכונים גרמניה, פרובינציה גרמניה של האימפריה הרומית, היינו גרממא של אדום היא רומי². באזורים אלה חיו, תחת השלטון הרומי עם מידה משתנה של עצמאות, שבטים גרמאניים שנלחמו ומרדו תכופות נגד האימפריה, כנ"ל. על זה אמרו חז"ל שאותם גרמאניים הם כזמם בפיו של עשו הרשע, המונע את התפשטותה של רומי על העולם כולו. כך יש לפרש גם דברי רש"י "גרממא – שם מלכות והיא מאדום" שכוונתו לומר שחבל הארץ הנקרא גרמניה הוא מלכות נפרדת (כלומר פרובינציה) שהיא חלק מן האימפריה הרומית, אדום, אבל העם השוכן בה אינו מצאצאי אדום כלל.

אם כן, אין כוונת הגמרא במגילה שגרמניה הם מבני אדום, אלא הם צאצאי גומר מבני יפת כדברי הגמרא ביומא, החיים במדינה שהיא חלק מן האימפריה הרומית. ומוכן היטב כיצד שמשו הגרמאניים רסן בפני האדומיים שהיו מתייראים מהם, כדברי המדרש.

2 בכת"י מינכן הגירסא "תלת מאה קטירי תגא איכא בגרממא של רומי" ולא בגרממא של אדום כגירסת דפוסים שלנו

קצת ראייה לדברינו מדברי היעב"ץ, שכתב (שאילת יעב"ץ ח"א סי' מו) שלפי שמקובלנו כי רומי (או חלק מבני רומי³) הם מזרע אדום, יש לחוש שלא להתחתן בגרים ממדינת איטליה עד דור שלישי מחשש שהם גרים אדומיים. לכאורה, לפי דברי עצמו בהגותיו במגילה שגרממיה של אדום היא אשכנז, טפי היה לו לומר שגם גרים מאשכנז גופא, מקום מגוריו, אין להתחתן בהם עד דור שלישי. אלא שמעולם לא התכוון היעב"ץ לומר שבני גרמניה אף הם מצאצאי האדומיים, וכנ"ל.

והנה בשו"ת שבט הלוי (ח"ה, סי' קמט) דן אם לאסור לקבל גרים מן הגרמנים מכח השמועה על קבלה מהגר"א שהגרמנים הם (חלקם) צאצאי עמלק. וכתב שם שאף אם הקבלה הנ"ל נכונה יש להתיר מטעם ס"ס, שמא אדם זה עצמו אינו מעמלק, ושמא הלכה כהרמב"ם שמקבלים גרים מעמלק. אמנם לכאורה יש להעיר בזה שאף להרמב"ם שמקבלים גרים מעמלק, לכאורה מכלל אדומיים לא יצאו, ואין להתחתן בהם עד דור שלישי⁴. אם כן, לגבי חיתון עם גר גרמני עצמו או בנו אין אלא ספק אחד באיסור תורה. ואחר שלמעשה מקבלים גרים מן הגרמנים ואף מתחתנים בהם בדור ראשון, נראה שגם בלא ס"ס, העיקר הוא מש"כ השב"ל בראשית דבריו, שאם כי לפי מעשיהם הרעים של הגרמנים בודאי הם קרובים לעמלק, מ"מ לדון כן לדינא בזה"ז קשה.

הערות

3 להרחבה בענין זה עי' שו"ת קול מבשר ח"ב סי' מב ובמקורות שהביא שם.

4 הרמב"ן (בראשית לז, יב) כתב וז"ל "והנה אנחנו נצטוונו בבני עשו שלא נתעב אותם ולא נקח את ארצם והם כל בניו הידועים לו היושבים בשעיר כי הם הנקראים אדום על שמו אבל בן הפילגש אינו בכלל בני עשו ולא עמהם בארצם ונצטוונו בו בהפך לתעב אותו ולמחות את שמו" עכ"ל. ואם נפרש כוונתו שעמלק אינו בכלל אדום לכל דבר וענין, שמא י"ל שגם באופן שנתגייר אין בו איסור קודם דור שלישי כשאר אדומי וצ"ע. אמנם, אם נאמר כן שוב נפל בבירא מה שהשוו גירסת הגמרא "גרממיה של אדום" לשמועה על היות הגרמנים צאצאי עמלק. שהלא לדברי הרמב"ם הנ"ל איז העמלקים נקראים אדומיים.